

Otázka: Jednání, vůle, svoboda – maturitní otázka

Předmět: Filozofie

Přidal(a): Martin Matura

Pojem jednání

- jednáními se rozumí události vyvolané vědomě a záměrně osobami
- (ale ne všechny procesy, které vycházejí od osob, jsou zároveň jednáními – kýchnutí, mrznutí atd.; naopak záměrná opomenutí musí být považována rovněž za jednání; jednání, která jsou započata pod nátlakem či za snížené přičetnosti, vykazují zase nižší stupeň záměrnosti, a proto mají redukovaný charakter jednání)

Analýza lidského jednání

- významným faktorem je zde *úmysl* jednajícího
- změny způsobené jednáním a stavy, které z těchto změn plynou, jsou *následky* jednání
- následky jednání podstupují pak *morální posouzení jednání* (pro morální posouzení nějakého jednání mají význam jen ty následky, které můžeme jednající osobě připsat, nebo za něž může být činěna odpovědnou)
- může být činěna odpovědnou jen za to, co pro ni v nějakém smyslu bylo *předvídatelné* (při morálním posuzování jednání se tedy musíme ptát, zda bylo vůbec možné předvídat následky, s jakou pravděpodobností je bylo možné očekávat, zda je jednající osoba v zásadě mohla předvídat, zda je opravdu předvídala)

následky se rozlišují na:

- zamýšlené
- nastalé
- *Princip dvojího účinku:* Je dovoleno zapříčinit jednání, z kterého bezprostředně pochází

dvojitý účinek, jeden dobrý, druhý zlý, pokud je dobrý účinek zamýšlen, zlý je z přiměřené příčiny připuštěn. (léčba s vedlejšími účinky).

- jednání a jeho následky mohou být spojeny také prostřednictvím jednání jiné osoby
- opomenutí jednání (není to samé jako neuskutečnění jednání) - osoba ví, že by něco mohla vykonat, ale neudělá to)
- lidské jednání se vždy vztahuje k nějakému cíli -> dvojitá zaměřenost k cíli; Aristotelés popsal rozdíl mezi *konáním* a *jednáním*. Konání se vztahuje k dílčímu cíli, který má stále ještě povahu prostředku, zatímco pro jednání je charakteristické, že se vztahuje na poslední, obsažené cíle. Jednání je vždy určováno představou dobrého života

Vztah tří různých rovin lidské činnosti

- Teorie-poznání (účel sám o sobě, poznání pro poznání)
- Praxe- jednání (cíl spadá v jedno s uskutečněním jednání)
- Poesis-tvoření (vytvářející jednání - účelově racionální jednání)

Pojem svobody

- svobodou se rozumí sebeurčování; nepřítomnost determinace k nějakému jednání
- svoboda je předpokladem morálního jednání a morálního souzení; etika se zabývá jednáním, které lze ospravedlnit a za které lze nést odpovědnost a odpovědný je ten, kdo si sám určuje své jednání
- Má svoboda X svoboda druhého člověka. Svoboda je přirozeně omezována, žijeme ve světě s ostatními lidmi, na které bereme ohled (omezujeme své možnosti).
- Svoboda ve smyslu nasazování vlastní svobody - sám sebe určuji svobodně, omezuji svou vlastní svobodu pro své bližní - toto „omezování“ svobody je pro člověka přirozené.

Druhy svobody

- **svobodu jednání** - vnější prostor pro jednání člověka; neexistují žádné překážky, které by nám bránily uskutečnit to, co chceme; tato je podmíněna fyzickými a duševními schopnostmi, majetkem, sociálními předpoklady (svoboda „od“)

- *svobodu rozhodování (svobodu vůle)* – vnitřní prostor (psychický); způsobilost osoby volit si vhodné prostředky k uskutečnění obsáhlejších cílů nebo životních plánů; nejde zde o překážky, ale o motivy (svoboda „pro“)
- u obou těchto svobod jde o prostor svobody, v němž se nám nabízejí různé možnosti; jsou zásadně empirické, je uzavřena v přírodně-kauzálních souvislostech
- o tyto svobody jde v moderních lidských právech (hlavně o svobodu jednání), které jsou jakožto práva na svobodu obrannými právy proti nátlaku a mají zaručovat prostor pro jednání; velmi eticky významné, neboť nás zavazují, abychom respektovali svobodu jednání a rozhodování druhých lidí
- **svobodu transcendentální** – způsobilost vázaná na možnosti (Kantovský pojem), čistý rozum se sám ze sebe stává rozumem praktickým, překračuje empirickou kauzalitu, je tedy nezávislá na veškeré přírodní kauzalitě, určuje sama sebe jako čistou vůli svými vlastními zákony, vychází z autonomie, která je podmínkou všech maxim, jež se mohou shodovat s nejvyšším praktickým zákonem jedině pod touto podmínkou

Determinismus

- neexistuje nic jako svoboda vůle a jednání
- vše, co lidé dělají jen kauzálně vyplývá z podmínek, které jsou základem jejich jednání (podmíněnost může být fyzikální, biologická, psychologická...)
- pocit nenucenosti k určitému jednání je pouze klam
- přísný determinismus by znamenal ztrátu smyslu etické reflexe
- ačkoliv stávající vědění není dostačující k objasnění všech příčin našeho jednání, principiálně je to možné

typy determinismu:

- fatalismus – nutnost přináší osud
- mechanický determinismus – veškeré děje dány jen silami hmotných částic
- psychologický determinismus – determinují nejsou vnější vlivy, ale stavy mysli a duše, které tlačí vůli k nějakému rozhodnutí, jinými slovy: motivy.
- fyziologický determinismus – určujícími silami jsou reflexy
- teologický determinismus – hybným momentem je Bůh, který determinuje vůli člověka.

Indeterminismus

- v přírodě probíhají procesy podle určitých zákonitostí, ale přesto existuje svoboda lidské vůle a jednání
- -indeterministé se odvolávají na nepochybnou zkušenost, že v některých situacích jsme plně spontánními autory svých činů
- Nejčastějším postupem při dokazování svobody lidské vůle je odkaz na vnitřní vědomí sebe sama. O tom, že jsme to my sami a nikoli nějaké vnější síly, kdo se rozhoduje, svědčí naše vědomí, které nás ujišťuje o tom, že máme na vybranou, a že jsme si mohli zvolit něco jiného, než jsme zvolili. Po volbě cítíme uspokojení z dobrého rozhodnutí, nebo nespokojenost a výčitky kvůli chybnému kroku, kterého jsme se dopustili. To všechno ukazuje na naprosté vnitřní přesvědčení o našem vlastním svobodném rozhodování. Jiný přístup k dokazování svobody vůle je poukaz na nemožnost mravnosti bez svobody (viz Kant).
- I. Kant - člověk je přírodní bytostí, ale má zároveň vědomí morálního principu = tohle v sobě nacházíme jako fakt. Máme vědomí mravního příkazu („nezabiješ...“) - ale to je v jiné dimenzi = nelze dokázat, ale musíme jí předpokládat (= postulovat-postulát praktického rozumu).

Pojem vůle

- síla jednat podle vlastního přesvědčení
- *schopnost, která dává člověku možnost uváženě zvolit mezi vícero možnostmi za účelem dosažení posledního cíle.*
- Cílem člověka - podle Aristotela - blaženost, dokonalé dobro. Problém: co bývá za dobro považováno a jaké prostředky se k dosažení dobra volí. - svoboda tedy není vzhledem k poslednímu cíli, ale vzhledem k prostředkům vedoucím k dosažení tohoto cíle
- vůle je vlastnost duše nutně doprovázející rozum, který je také vlastností duše
- každé dobro, pro které se člověk rozhoduje, musí být poznané, jinak by se vůle rozhodovat nemohla; úkon rozumu musí předcházet úkon vůle
- Zatímco tomisté upřednostňují rozum, scotisté dávají přednost vůli - Tomisté říkají, že rozum má obecnější předmět (jsoucnou jako takovou) a tudíž implicitně zahrnuje i dobro. Jako takový je tudíž vyšší. Podle skotistů je zase rozum pouhou podmínkou, předstupněm k cestě za pravou hodnotou - dobrem, což je otázka vůle
- Smyslová žádostivost se zabývá smyslovým dobrem. Vůle se naproti tomu často

rozhoduje pro věci, které smyslovým dobrem nejsou, za cílem dosažení nějakého dobra obecného, tedy nikoli smyslově dostupného.

- Formálním objektem vůle je dobro.

Autonomie a heteronomie

- Autonomie – „vlastnost vůle být sama sobě zákonem“ – člověk se ze své vlastní svobodné vůle podřizuje příkazu mravního zákona, který nalézá v sobě samém. „svobodná vůle a vůle podřízená mravním zákonům znamená totéž“.
- Autonomie = svézákonnost ve smyslu sám sobě ukládat zákon.
- Heteronomie – vůle se podřizuje zákonu přírodních příčin – sleduje libost, prospěch, pudy, vyhýbá se nelibosti, neprospěchu atd. Je to takové určování mého chtění s rozhodováním kdy *to nejsem já* kdo určuje cíle (např. jako jiné vnější authority)
- Kant označil protiklad mezi svobodou a determinismem za antinonii.
- Antinomiemi rozuměl Kant rozpory, do nichž se dostává rozum, když promýšlí určité otázky důsledně až do konce. Řešení antinomie svobody a determinismu spatřoval Kant v následujícím modelu: Člověk je na jedné straně vždy svobodný, protože je duchovní bytostí. Jelikož však není čistě duchovní bytostí, nýbrž celkem složeným ze dvou částí, platí vždy i pro něj přírodní zákony, pokud je také bytostí tělesnou. Kant odmítá tvrzení, že ve světě musí každé působení vzniknout *bud'* z přírody, *nebo* ze svobody. Podle něj je správnou otázkou, zda se nemůže spíše v různém ohledu obojí odehrávat na jedné události *zároveň*. Zde přistupuje do hry Kantova teorie poznání: Pokud se na lidské jednání díváme z empirického hlediska, vidíme pouze nutnou souvislost přírodních jevů.
- Naše smyslová zkušenost nevidí nic víc. Každý jev ale musí mít svůj základ, musí být jevem nějaké „věci o sobě“. K této „věci o sobě“ sice nemůžeme naším teoretickým poznáním proniknout, ale musíme ji předpokládat. V rovině „věci o sobě“ je pak lidské jednání myslitelné jako čistá spontaneita. Svoboda tak podle Kanta neznámá svobodu *od* determinace přírodní kauzalitou, nýbrž znamená svobodu *k* jednání podle rozumu.
- V centru Kantovy etiky stojí myšlenka, že svoboda je totéž co *morální autonomie*.
Pojmem
- autonomie rozumí Kant morální sebe-určování vůle (vůle je sama sobě zákonem). Toto sebeurčování vůle a jednání podle obecných zákonů praktického rozumu jsou podle Kanta dvě strany jedné a téže mince: „Autonomie vůle je jediným principem všech morálních zákonů a jim přiměřených povinností“ (Kant: *Kritika praktického rozumu*). Kdykoli je naopak naše vůle vedena vnějšími cíli (nikoli svými vlastními), nemají její maximy zavazující platnost – Kant pak hovoří o *heteronomii* vůle (něco vnějšího, cizího jí ukládá zákony).

- Nomos - řec. Zákon.